

ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

14

Ο Σοφοκλής

ΣΤΟΑ Ι ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΘΥΡΑ 14: Ο ΣΟΦΟΚΛΗΣ

Η ζωή του Σοφοκλή.—Η προσφορά του.

Για τη ζωή και τα έργα του μεγάλου αυτού τραγικού υπάρχουν πολλές πληροφορίες, που περιέχουν όμως πολλές αντιφάσεις. Από τις λίγες που μένουν ασφαλείς και πιστές πληροφορούμεθα ότι ήταν γιος του Σοφίλλου και γεννήθηκε στο δήμο του Κολωνού των Αθηνών.

Σύμφωνα με το *Πάριο Χρονικό* ο Σοφοκλής πέθανε επί Άρχοντος Καλλίου (406-405 π.Χ.). Φαίνεται ότι γεννήθηκε περί το 497/6 π.Χ. Σύζυγος του ήταν η Νικοστράτη, από την οποία απέκτησε τον επίσης τραγικό ποιητή Ιοφώντα. Από την ερωμένη του, εξ αλλού, Θεωρίδα τη Σικυωνία, απέκτησε τον Αρίσωνα. Ο γιος του τελευταίου, Σοφοκλής και αυτός ονομαζόμενος, παρέστησε το 401 π.Χ. τον «*Οιδίποδα επί Κολωνω*». Ο Σοφοκλής ήταν αρχηγός του χορού των νέων, όταν οι Αθηναίοι γιόρταζαν τη νίκη της Σαλαμίνας. Έτυχε ευρείας μορφώσεως.

Την τραγική τέχνη τη διδάχθηκε με τις τραγωδίες του Αισχύλου. Για πρώτη φορά παρουσιάσθηκε μπροστά στο αθηναϊκό κοινό το 468 π.Χ., όταν ήταν άρχοντας στην Αθήνα ο Αψηφίων. Ο Πλούταρχος διηγείται τον αγώνα αυτό, κατά τον οποίο ο νεαρός Σοφοκλής αντιμετώπισε και νίκησε τον Αισχύλο, που ήταν τότε 57 ετών και τον θεωρούσαν τον μεγαλύτερο τραγικό ποιητή της εποχής του. Το 438 π.Χ. νίκησε και τον Ευριπίδη. Κατά το 433/2 ο Σοφοκλής ήταν πρόεδρος των «ελληνοταμίων», όπως πληροφορούμεθα από επιγραφή. Κατά τα έτη 441-439 πήρε μέρος στον πόλεμο εναντίον των Σαμίων σαν συστρατηγός του Περικλή. Το 409, επί άρχοντος Γλαυκίππου, ο Σοφοκλής πήρε το πρώτο βραβείο, για το έργο του «*Φιλοκτήτης*».

Για τον θάνατο του ποιητή υπάρχουν διάφορες εκδοχές. Αυτό που είναι βέβαιο, είναι ότι πέθανε σε πολύ μεγάλη ηλικία και ότι τάφηκε στον Κολωνό κοντά στον δρόμο που οδηγεί στη Δεκέλεια. Ο Αργείος Λοβών, που έζησε κατά τον 2ο π.Χ. αιώνα, λέγει ότι στον τάφο του χάραξαν το παρακάτω επίγραμμα:

«*Κρύπτω τωδε τάφω Σοφοκλή πρωτεία λαβόντα τη τραγικη τέχνη, σχήμα το σεμνότατον*»,
τούτο όμως δεν είναι εξακριβωμένο.

Ο Σοφοκλής είχε μελετήσει πολύ τον Όμηρο, γι' αυτό ονομάζεται Ομηρικός. Τα γνωμικά του γενικά έχουν την προέλευσή τους από τα Ομηρικά έπη. Οι τραγωδίες του έχουν περιπαθέστερη πλοκή. Δεν έχουν την πομπώδη φρασεολογία του Αισχύλου, είναι όμως γεμάτες αδρά- και καμιά φορά τραχέα- διανοήματα, που τα τοποθετεί και σ' αυτά ακόμη τα στόματα των γυναικών, της Ηλέκτρας και της Αντιγόνης.

Ο Σοφοκλής εισήγαγε στις τραγωδίες του ορισμένες καινοτομίες:

- Η σπουδαιότερη από αυτές είναι ότι αύξησε τους υποκριτές από δύο σε τρεις. [Τον νεωτερισμό αυτό τον ακολούθησε και ο Αισχύλος στην «Ορέστειά» του (458)].
- Δεύτερη καινοτομία του ποιητή είναι ότι αύξησε τα μέλη του χορού από 12 σε 15. Με τον τρόπο αυτό η συνδιάλεξη με τον κορυφαίο του χορού έγινε ευκολότερη.
- Κατά την παράδοση, επίσης, ο Σοφοκλής υπήρξε ο εφευρέτης της σκηνογραφίας και άλλων μικρότερων καινοτομιών.
- Η πλοκή των έργων του είναι τεχνικώτατη, οι χαρακτήρες των ηρώων του σαγράφονται με ενάργεια και ζωηρότητα.
- Χαρακτηριστικές επίσης είναι οι έντεχνες λύσεις των δραμάτων του και η χρησιμοποίηση της λεγομένης «τραγικής ειρωνείας».

Οι Αθηναίοι εκτιμούσαν πολύ τον Σοφοκλή, ο οποίος παρέμεινε διαρκώς στην πατρίδα του χωρίς να επισκεφθή καμμία ξένη αυλή ηγεμόνα, όπως έκαναν ο Αισχύλος, ο Ευριπίδης και οι άλλοι ποιητές.

Οι τραγωδίες του Σοφοκλή

Ο Σοφοκλής υπήρξε πολυγραφότατος. Συνέγραψε περί τα 120 δραματικά έργα, από τα όποια σώζονται μόνον επτά: «Ηλέκτρα», «Οιδίπους τύραννος», «Οιδίπους επί Κολωνω», «Αντιγόνη», «Τραχίνιαι», «Φιλοκτήτης» και «Αίας». Σώζονται επίσης ελάχιστα αποσπάσματα από μερικά από τα έργα του, που χάθηκαν.

1.«**Αίας**»: Από τον πλούσιο μύθο του Αίαντα, ο Σοφοκλής έκανε επιλογή και διέπλασε το υλικό, όσον αφορά στο ήθος του ήρωα. Η τραγωδία αυτή για να διακρίνεται από την άλλη, του ίδιου ποιητή, που χάθηκε, ονομάσθηκε από τους μεταγενεστέρους «**Αίας ο μαστιγοφόρος**», γιατί, όταν ο ήρωας πρωτοπαρουσιάζεται στη σκηνή, κρατεί στα χέρια του μαστίγιο.

Θέμα της τραγωδίας είναι η εξέλιξη του σφοδρού πάθους του Αίαντα να εκδικηθεί τους Ατρείδες, που -κατά τη γνώμη του- τού στέρησαν άδικα τα όπλα του Αχιλλέα. Το πάθος του Αίαντα είναι τόσο μεγάλο, ώστε έσφαζε και βασάνιζε τα ποιμνία των Αχαιών, γιατί νόμιζε

ότι βασάνιζε τους εχθρούς του. Αλλά ακόμη μεγαλύτερη από το πάθος, είναι η ηθική του απόγνωση, όταν κατάλαβε τείχε κάμει, και σκέπτεται:

«Αλλ' ή καλώς ζην ή καλώς τεθνηκέναι τον ευγενή χρή».

Καί ενώ πρώτα οί θεατές καταλαμβάνονται από φρίκη βλέποντας το πάθος του Αίαντα, που δεν αισθάνεται καμιά μεταμέλεια για τις πράξεις του, μέσα στην παραφροσύνη του, και απαντά με αλαζονεία στη θεά Αθηνά, η οποία τον συμβουλεύει να ζητήσει συγγνώμη από τους εχθρούς του, ο Σοφοκλής με την τέχνη του κατορθώνει να μεταβάλει τη φρίκη σε οίκτο για τον δυστυχισμένο ήρωα. Γιατί παρουσιάζει τον Αίαντα σαν πάσχοντα από *Ιερή νόσο*, από τιμωρία της θείας Δίκης, και η συμπάθεια μεγαλώνει με την αυτοκτονία του ήρωα, που δεν είναι έκρηξη τού πάθους του, αλλά αποτέλεσμα των συλλογισμών του.

Αληθινό θαυμασμό προκαλεί ο μονόλογος του Αίαντα, στις φράσεις του οποίου υπάρχει θησαυρός ιδεών, συναισθημάτων και παθών. Το έργο τελειώνει με την ταφή του νεκρού, που δίνει πλήρη ικανοποίηση στον Αίαντα. Έτσι ο Σοφοκλής στην τραγωδία του αυτή παρουσιάζει την τιμωρία της αλαζονείας και τη διόρθωση τής αδικίας, ώστε να αποκατασταθεί η αρμονία του ηθικού κόσμου, που είχε διαταραχθεί.

2. «**Αντιγόνη**». Πρόκειται για την τρίτη από τις τραγωδίες, που ο μεγάλος τραγωδός εμπνεύστηκε από το μύθο του Οιδίποδα. Τα πρόσωπα της τραγωδίας είναι η Αντιγόνη, ο Κρέων, ο Αίμων, η Ισμήνη, ο φύλακας και ο χορός των γερόντων.

Στην τραγωδία αυτή τα συναισθήματα, τα πάθη και το ήθος των προσώπων βρίσκονται σε σύγκρουση. Ιδιαίτερα προέχει η μορφή της Αντιγόνης με το ηθικό μεγαλείο της ψυχής της. Στον πρόλογο η ηρωίδα με συγκινητικώτατες εκφράσεις φανερώνει την απόφασή της να εκτελέσει το θρησκευτικό και συγγενικό της καθήκον, να θάψει δηλ. τον αγαπημένο της αδελφό. Η υψηλοφροσύνη τής Αντιγόνης γίνεται πιο φανερή ακόμη, με την σύγκριση ανάμεσα σ' αυτή και την δειλή αδελφή της Ισμήνη.

Τολμηρή και υπερήφανη αναδεικνύεται η Αντιγόνη κατά τον διάλογο της με τον Κρέοντα και από κατηγορούμενη μεταβάλλεται σε κατήγορο και ειρωνεύεται τον Κρέοντα, γιατί τόλμησε, κοινός αυτός άνθρωπος, να επιβάλει πράξεις αντίθετες προς τον θείο νόμο. Ακολουθεί η σκηνή, κατά την οποία η άτολμη και δειλή Ισμήνη θέλει να συμμερισθεί την τύχη της αδελφής της, λέγοντας ότι είναι και αυτή συνένοχος. Υπερήφανη, όμως, η Αντιγόνη αποκρούει τη δήθεν συνένοχό της και βαδίζει μόνη προς τη σκληρή τιμωρία της. Άδικα ο μνηστήρας της και γιος του Κρέοντα Αίμων ζητάει από τον πατέρα να σώσει την αγαπημένη του. Θαυμάσιο είναι το τέλος της τραγωδίας, οπότε η Αντιγόνη, που για μια στιγμή είχε δειλιάσει, ανακτά το παλαιό ψυχικό σθένος της και αποφαίνεται ότι η

μεγαλύτερη ευτυχία για τον άνθρωπο είναι η ηρεμία της συνειδήσεως ότι εξετέλεσε το καθήκον του.

Ο Κρέων έπειτα από τις απειλές του Τειρεσία, τρέχει να απελευθερώσει την Αντιγόνη, που είχαν κλείσει ζωντανή στο σπήλαιο, αλλά είναι αργά πια. Η Αντιγόνη έχει πεθάνει και ο Αίμων αυτοκτονεί επί του πτώματός της. Ακολουθεί η αυτοκτονία τής συζύγου του Κρέοντα Ευρυδίκης και οι θρήνοι τού μεταμελημένου βασιλιά, ενώ ο χορός των γερόντων ψάλλει χορικό άσμα.

3. «**Η λ έ κ τ ρ α**». Η τραγωδία αυτή έχει την ίδια ηθική βάση, στην οποία ο Σοφοκλής θεμελίωσε την «Αντιγόνη» του. Την ευλάβεια, δηλαδή, προς τους θεούς και το καθήκον του σεβασμού προς τον νεκρό πατέρα. Η υπόθεση της τραγωδίας είναι ο φόρος του Αιγίσθου και της Κλυταιμνήστρας, που δολοφόνησαν τον Αγαμέμνονα, από τον Ορέστη, τον οποίο βοηθεί και η αδελφή του Ήλεκτρα, η ηρωίδα τής τραγωδίας.

Τα πρόσωπα του έργου, εκτός από αυτά που αναφέρθηκαν πιο πάνω, είναι η αδελφή της Ηλέκτρας Χρυσόθεμις, ο παιδαγωγός του Ορέστη και ο φίλος τού τελευταίου Πυλάδης, που είναι όμως βουβό πρόσωπο.

Ο χορός αποτελείται από γυναίκες των Μυκηνών, η υπόθεση εκτυλίσσεται στα ανάκτορα του Αγαμέμνονος. (Η Ήλεκτρα διδάχθηκε μεταξύ των ετών 442 - 413 π.Χ.)

4. «**Ο ι δ ί π ο υ ς τύραννος**». Η τραγωδία αυτή αποτελεί το αριστούργημα, όχι μονάχα του Σοφοκλή, αλλά και γενικότερα όλης της Τραγικής Τέχνης. Σ' αυτήν ο ήρωας είναι κυρίως θύμα των ιδίων παθών, χωρίς να παύει ωστόσο να είναι και παιγνίδι στα χέρια της Ειμαρμένης. Κάθε ενέργεια και κάθε πάθος του Οιδίποδα προέρχεται από την ελεύθερη θέλησή του.

Πρόσωπα του έργου είναι ο Οιδίπους, ο Κρέων, ο Τειρεσίας, η Ιοκάστη, ένας ιερέας του Διός, ένας υπηρέτης του Λαΐου, ο Άγγελος, ο Εξάγγελος και ο χορός από τους γέροντες Θηβαίους. Η πλοκή του μύθου είναι αριστοτεχνικώτατη. Τα ήθη των προσώπων διαγράφονται με επιτυχία. Δραματικώτατη είναι η σκηνή, κατά την οποία ο Οιδίπους βγαίνει στη σκηνή, αφού τυφλώθηκε με τα ίδια του τα χέρια.

Ο ίδιος ο Κρέων ξεχνά την υβριστική συμπεριφορά του και παρηγορεί τον δυστυχισμένο ήρωα και τού υπόσχεται ότι θα γίνει προστάτης των θυγατέρων του. Συγκινητικώτατη, εξ άλλου, είναι η σκηνή, κατά την οποία ο Οιδίπους αγκαλιάζει τις θυγατέρες του. Η τραγωδία

διδάχθηκε στην Αθήνα, κατά τα πρώτα έτη του Πελοποννησιακού πολέμου, ή κατά το 415 π.Χ., μετά το λοιμό, πού είχε ενσκήψει στην πόλη. Οι Αθηναίοι, όμως, προτίμησαν τον Φιλοκλή και ο Σοφοκλής νικήθηκε. Πιθανώς τούτο να προήλθε από την αποδοκιμασία των Αθηναίων προς τους πολιτικούς υπαινιγμούς του ποιητή, γιατί είδαν ότι με αυτούς αποδοκιμαζόταν η πολιτική του Περικλή.

5. «**Οιδίπους επί Κολωνώ**». Στην τραγωδία αυτή ο Σοφοκλής αναφέρει τη δυστυχισμένη ζωή του ήρωα στα τελευταία του χρόνια. Πρόσωπα της τραγωδίας είναι ο Οιδίπους, η Αντιγόνη, η Ισμήνη, ο Θησεύς, ο Κρέων, ο Πολυνείκης, ένας Κολωνεύς, ένας αγγελιοφόρος και ο χορός των γερόντων Αθηναίων. Ο Κικέρων χαρακτηρίζει την τραγωδία αυτή ως μεγαλειώδη ύμνο, γεμάτο γλυκύτητα, τού Κολωνού και από τη δύναμη των Αθηνών, που γράφτηκε σε γλώσσα υψηλή και αρμονική, αλλά στερείται δραματικής πλοκής. Πραγματικά ο «*Οιδίπους επί Κολωνώ*» υπολείπεται κατά πολύ σε πλοκή μύθου από τον «*Οιδίποδα Τύραννο*» καί αρκετά όσον άφορα στην περιγραφή του ήθους των προσώπων. Η τραγωδία αυτή διδάχθηκε κατά το 401 π.Χ.

6. «**Τραχίνια**». Η ονομασία της τραγωδίας αυτής του Σοφοκλή προήλθε από τον χορό, ο οποίος αποτελείται από παρθένες της πόλεως Τραχίνος της Θεσσαλίας. Το θέμα της τραγωδίας έχει παρθεί από την «*Οιχαλίας Άλωσιν*».

Σύμφωνα με τον γνωστό μύθο ο Ηρακλής προόριζε την Ιόλη για τον Ύλλο και στέλνει τον χιτώννα στον Λίχα. Ο Σοφοκλής επινόησε τα τραγικά σημεία του δράματος. Στον πρόλογο η Δηιάνειρα διηγείται πως έγινε ο γάμος της με τον Ηρακλή και ανησυχεί γιατί δεν ξέρει, που βρίσκεται τώρα ο ανδρας της. Η θεραπεαινίδα τη συμβουλεύει να στείλει τον γιο της Ύλλο προς αναζήτηση του πατέρα του.

Ακολουθεί ο διάλογος Δηιάνειρας και Ύλλου, ο τελευταίος αναχωρεί, ενώ ο χορός εύχεται να ανακαλύψει τον Ηρακλή ο ήλιος, που βλέπει τα πάντα. Σε λίγο καταφθάνει ο αγγελος, που λέγει ότι άκουσε από τον Λίχα ότι ο Ηρακλής επιστρέφει, αφού κατέλαβε την πόλη του Ευφύτου.

Στο μεταξύ φθάνει και ο Λίχας, που διηγείται πώς έγινε η κατάληψη της πόλεως. Η Δηιάνειρα χαίρεται βέβαια για την είδηση, λυπάται όμως τις γυναίκες που αιχμαλωτίστηκαν και ενδιαφέρεται κυρίως για την Ιόλη, γιατί έχει αρχίσει να τη βασανίζει η ζήλεια. Ρωτά τον Λίχα και μαθαίνει ότι ο Ηρακλής έχει ερωτευθεί την αιχμάλωτή του. Η Δηιάνειρα σκέφτεται τότε να ξαναφέρει κοντά της τον άπιστο, στέλνοντας του τον χιτώννα, που είχε βάψει με το αίμα του Νέστου, ο οποίος, όπως νομίζει, έχει την ιδιότητα να κάνει τον Ηρακλή να ξεχάσει την Ιόλη.

Αφού λέγει τα σχέδια της στον χορό, δίνει στον Λίχα τον χιτώνα μαζί με την παραγγελία να τον φορέσει ο Ηρακλής και κανείς άλλος. Αφού έφυγε ο Λίχας, η Δηιάνειρα αρχίζει να ανησυχεί, γιατί σκέπτεται, ότι δεν ήταν δυνατό ο Νέστορας να τη συμβουλεύσει κάτι καλό. Εκείνη τη στιγμή φθάνει και ο Ύλλος, που διηγείται τον φρικτό θάνατο του Ηρακλή, που προήλθε από το δηλητηριασμένο αίμα του Νέσσου και κατηγορεί τη μητέρα του ότι σκότωσε τον άνδρα της.

Βουβή η Δηιάνειρα από τον πόνο, απομακρύνεται. Αργότερα η γριά τροφός αναγγέλλει την αυτοκτονία της θλιβερής ηρωίδας. Μεταφέρεται ο Ηρακλής μισοπεθαμένος και αρχίζει να ελεεινολογεί τον εαυτό του για το οικτρό και ανάξιο τέλος του. Παραγγέλλει στον γιο του να μαζέψει στην υψηλότερη κορυφή της Οίτης ξύλα αγριελιάς και να τον κάψει χωρίς να χύσει ούτε ένα δάκρυ. «*Αν δεν κάμεις αυτά, τού λέγει, να είσαι καταραμένος και στον Άδη ακόμα*». Επίσης του ζητάει να πάρει για γυναίκα του την Ιόλη.

Ο Ύλλος αρνείται και ο Ηρακλής τον απειλεί με καινούργιες κατάρες, έτσι που ο δυστυχισμένος γιος δέχεται να πάρει για γυναίκα αυτήν, που έγινε αιτία να χάσει και τους δύο γονείς του. Η τραγωδία τελειώνει αφού οι οπαδοί του Ηρακλή από την Εύβοια τον ανασηκώνουν με το φορείο, για να τον τοποθετήσουν στην πυρά. Πότε διδάχθηκε το δράμα αυτό του Σοφοκλή δεν είναι γνωστό. Φαίνεται, όμως, ότι έγινε αργότερα από τον «*Ηρακλή*» του Ευριπίδη, με τον οποίο συνδέεται στενά ο μύθος.

7. «**Φιλοκτήτης**». Η τραγωδία αυτή διδάχθηκε το 409 επί άρχοντος Γλαυκίππου και πήρε το πρώτο βραβείο. Τον μύθο του Φιλοκτήτη τον είχαν πραγματευθεί και οι δύο άλλοι τραγικοί της αρχαιότητας, καθώς και πιο πριν ο Όμηρος στην Ιλιάδα του. Ο Σοφοκλής εισήγαγε ως δικό του νεωτερισμό τον Νεοπτόλεμο, αντί του Διομήδη, τον χορό των ναυτών του πλοίου του Νεοπτόλεμου (ο Αισχύλος έχει άνδρες από τη Λήμνο) και τον *από μηχανής θεό*. Η σκηνή του δράματος εξελίσσεται σε ένα άντρο της ακτής της νήσου Λήμνου, όπου έρχεται ο Οδυσσεύς με τον Νεοπτόλεμο, για να απαγάγουν τον Φιλοκτήτη.